

KANTTEKENINGEN BIJ TWEE WANDDEKORATIES VAN ALBERT HAHN JR. UIT HET NV-HUIS TE UTRECHT

Nadat er de laatste jaren heel wat te doen is geweest over het zogenaamde NV-Huis aan de Oudegracht te Utrecht, is het momenteel rustig geworden. Het gebouw gaat een nieuwe functie vervullen. Van de functies, die het in het verleden had, zijn in het pand thans vrijwel geen sporen meer te vinden. Wat elders bewaard wordt, is eveneens zeer beperkt. Tot die weinige relikten behoren twee wanddecoraties van Albert Hahn Jr. (afb. 1 en 2). Deze beschilderingen, die uit de handen van de slopers gered konden worden, behoren thans tot de kollektie van het Centraal Museum te Utrecht.

Het gebouw aan de Oudegracht 245 te Utrecht, dat tot 1970 dienst deed als NV-Huis, had oorspronkelijk een geheel andere bestemming. Tot de Reformatie, in de tweede helft van de 16de eeuw, was in het pand het Regulierenklooster gevestigd¹). Na de Reformatie kreeg het klooster een nieuwe functie: in 1582 werd in het gebouw het Sint Elisabethsgasthuis en -weeshuis ondergebracht²). Op 8 januari 1926 werd het pand verkocht aan de Nederlandse Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel. Die vereniging bestond toen veertig jaar³). Het NV-Huis werd op 1 juli 1926 geopend.

Het Sint Elisabethsgasthuis en -weeshuis - inmiddels was de naam veranderd in Gereformeerd Burgerweeshuis - verhuisde toen naar de Nieuwegracht te Utrecht⁴).

De nieuwe bestemming van het gebouw aan de Oudegracht had onder meer tot gevolg dat het interieur drastisch gewijzigd werd. Zo werd de voormalige „weeskerk“ bijvoorbeeld omgebouwd tot toneelzaal (afb. 3), en wat eens de „regentenkamer“ was, werd biljartzaal! Ook de wanddecoraties werden aange-

past, uiteraard in de geest van de nieuwe gebruikers. Van deze decoraties, die toen, in 1926, werden aangebracht in het NV-Huis, zijn slechts de twee beschilderingen over, die door Albert Hahn Jr. werden ontworpen (afb. 1 en 2)⁵).

Voor het maken van de wanddecoraties in het NV-Huis te Utrecht, werd geen beroep gedaan op lokale kunstenaars. In de Domstad was er beslist wel een kunstenaar te vinden, die de opdracht tot een goed einde kon brengen, maar de „bewoners“ van het NV-Huis gaven de voorkeur aan Hahn Jr. Verwonderlijk is dat niet. De naam Hahn was in kringen van de Nederlandse arbeidersbeweging zo niet beroemd, dan toch zéér bekend. Voor de opdrachtgevers was Hahn in elk geval een garantie voor een verantwoorde ideologische visie.

Albert Hahn Jr. - officieel heette hij Albert Pieter Hahn Dijkman - werd te Amsterdam geboren op 10 december 1904 en overleed daar op 23 januari 1953. Het vak leerde hij van zijn vader, Albert Hahn Sr. Deze laatste is vooral bekend geworden door de vele sarkastische prenten die hij maakte. De niet mis te verstane titels van die prenten laten weinig twijfel bestaan over de bedoeling: „Spoorwegkoelies“; „Kuyper blaast het vuurtje aan“; „Onder de dwangwetten“; „Toontje Solidair leeft nog“, etc. Een van zijn bekendste illustraties - „Gansch het raderwerk staat stil als uw machtige arm het wil“ (afb. 4)⁶) - maakte Albert Hahn Sr. naar aanleiding van de spoorwegstaking in 1903. Die staking begon als een solidariteitsaktie met de bootwerkers van Muller & Co. te Amsterdam, en werd georganiseerd door de Nederlandsche Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel⁷).

1. A. Hahn Jr., „Eens komt een klare schoone dag“, wandbeschildering, 1926. Utrecht, Centraal Museum. (Foto: Utrecht, Centraal Museum).

2. A. Hahn Jr., „Het Vervoer“, wandbeschildering, 1926. Utrecht, Centraal Museum. (Foto: Utrecht, Centraal Museum).

Zowel vader als zoon Hahn waren overtuigde socialisten. Hun overtuiging diende hen in belangrijke mate tot leidraad in hun werk. De artistieke produktie van Hahn Sr. en Jr. kan niet los worden gezien van de SDAP - de Sociaal Democratische Arbeiders Partij - en de daaruit voortgekomen socialistische partij van Dommela Nieuwenhuis. Het strijdbare karakter, zoals dat vooral in politieke prenten en affiches uit de twintiger jaren tot uiting komt is ook herkenbaar in de decoraties uit het NV-Huis (afb. 1 en 2). Deze wandbeschilderingen dragen de gedachte uit, dat het socialisme nieuwe idealen brengt in het leven van de mens: eenheid en harmonie.

„Eens komt een klare schoone dag“ (afb. 1) wijst op ondubbelzinnige wijze op de positieve toekomstverwachting. Dat is de grondgedachte die Hahn verwerkt heeft in deze beschilderingen.

Overigens was het decennium waarin Hahn deze wandbeschilderingen vervaardigde niet bepaald een rooskleurige tijd. In 1921-24 was er een economische crisis. De werkloosheidskassen raakten uitgeput, zodat de uitkeringen niet meer konden worden uitbetaald. De crisis werd dóór Colijn met forse bezuinigingen te lijf gegaan⁸).

In „Eens komt een klare schoone dag“ (afb. 1) laat Hahn een heroïsche figuur zien, die in een lichtgloed triomfeert over de slavernij. De held heeft zich ontrukkt aan de gedwongen arbeid die, rechts en links op de beschildering, in duisternis wordt verricht door mannen, wier handen en voeten aan ketenen gekluisterd zijn.

Het thema „Eens komt een klare schoone dag“ is gebaseerd op een lied, waarvan de tekst werd geschreven door Jan Oudegeest⁹).

Jan Oudegeest - geboren op 5 augustus 1870 en overleden op 16 oktober 1950 - werd tijdens de algemene vergadering van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel op 11 mei 1899 te Zutphen tot voorzitter gekozen. Hij bleef dat tot 1911.

Oudegeest was in 1903 tegenstander van het plan om te gaan staken. Hij was bevreesd dat de zaak op een fiasco zou uitdraaien. Dit belette hem uiteraard niet om solidair te zijn en zich ten volle in te zetten voor het welslagen van de actie¹⁰). Toen in 1905 het NVV - Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen - werd opgericht, werd Oudegeest als secretaris de eerste bezoldigde bestuurder van het NVV¹¹). Terug naar de wanddecoraties. Ook de tweede beschildering, „Het Vervoer“ (afb. 2), wijst op een positieve toekomstverwachting.

De beweging, zoals die is weergegeven in de wanddecoratie „Het Vervoer“ - gesymboliseerd door het gevleugelde rad, dat een fel contrast vormt met de trage slak - is sinds het begin van de 20ste eeuw een belangrijk motief. „Remmen los en vooruit!“ was overigens een van de gevleugelde uitspraken in de kring van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel.

Al in de 19de eeuw leidde het trein- en tramwezen tot mijmeringen en spekulaties, zelfs tot een soort verafgoding, die nauwelijks nog iets te maken had met de realiteit. Over stations werd bijvoorbeeld geschreven in termen als „kathedralen van het moderne bestaan“ en „industrie paleizen voor de moderne religie: de erediens van de spoorwegen“¹²). In brede kring was men ervan overtuigd dat de moderne techniek - vooral het snelle verkeer per trein - de massa nader tot het geluk zou brengen. Idealisten zagen in het spoorweg-gebeuren een middel, dat zou leiden tot sociale bewustwording en, uiteindelijk tot eenheid onder de volkeren¹³).

In diezelfde periode - vooral in de negentiger jaren van de 19de eeuw - is een hernieuwde belangstelling voor monumentale kunst waar te nemen. Steeds meer won de gedachte veld, dat deze vorm van kunst niet langer een vrijblijvend decoratief karakter had, maar één moest worden met het gebouw waarin de wandversiering werd aangebracht. Bovendien diende de ontwerper van wanddecoraties rekening te houden

met de „geestelijke achtergrond“ van de gebruikers van het gebouw.

Pleitbezorgers van deze opvatting waren Derkinderen en vooral Roland Holst, die beiden verbonden waren aan de Rijksacademie te Amsterdam.

Roland Holst beschouwde de monumentale kunst als de meest maatschappelijk gerichte kunstvorm. Eén van de wanddecoraties, die hij vervaardigde, was die voor het gebouw van de ANDB - de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkers Bond - te Amsterdam. De wanddecoratie in dat gebouw, dat door H. P. Berlage werd ontworpen, werd in 1912 door de werknemers aangeboden ter gelegenheid van het invoeren van de achturige werkdag.

Na Derkinderen en Roland Holst was Peter Alma - die o.a. de wanddecoratie maakte in de hall van het Amstelstation (1939) en in het gebouw van de ABVA - Algemene Bond van Ambtenaren - (1947-1948), beide te Amsterdam - een van de kunstenaars die bijzondere aandacht besteedde aan wandbeschilderingen in openbare gebouwen¹⁴).

De theorieën, zoals Roland Holst die met betrekking tot wanddecoraties verkondigde, waren beslist van invloed op Hahn Jr. Dat blijkt duidelijk uit de beschilderingen van het NV-Huis, die zeker beantwoorden aan de opdracht, zoals Roland Holst die voor kunstenaars zag weggelegd: „Niet de uiterlijke verschijning der natuur beeldt hij, maar de geestelijke syntese ervan, zijn arbeid ontspringt uit de idee om door de bouwende en geometrische wetten tot de verheven erkenning te stijgen“¹⁵).

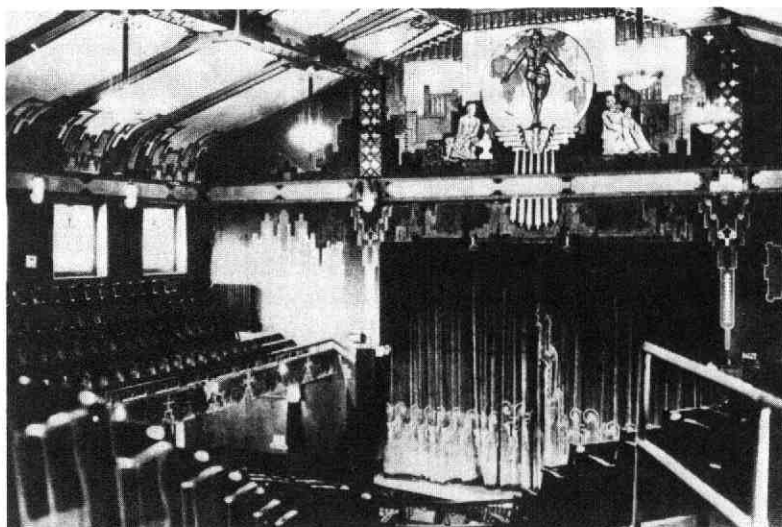
J. A. L. de Meyere
Vianen, Goudenregenstraat 54

Noten:

- 1) Zie voor de geschiedenis van het Regulierenklooster te Utrecht: W. C. Schuylenburg en J. G. C. Joosting, *Catalogussen van de bij het Stads-Archief bewaarde archieven. - Tweede afdeling. - De aan de stad Utrecht in be-*

waring gegeven archieven. - A. en B. De archieven van Kerkvoogden der Nederduitse Hervormde Gemeente en van Regenten van het Gereformeerd Burgerweeshuis, Utrecht 1912, 106-113.

- 2) Vóór 1582 was het Sint Elisabethsgasthuis en -weeshuis gevestigd op de hoek van het tegenwoordige Vredenburg en Achter Clarenburg te Utrecht. Maar in de zeventiger jaren van de 16de eeuw had dat gebouw zoveel schade opgelopen bij de beschieting van het nabijgelegen kasteel Vredenburg en bovendien was door de oorlogssituatie het aantal weeskinderen zodanig toegenomen, dat de huismeesters noodgedwongen dienden te zoeken naar een geschikter onderkomen. Dat vonden ze in het Regulierenklooster.
- 3) De Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel werd op 4 juni 1886 in het gebouw „Odeon“, Singel 460 te Amsterdam opgericht. De „zetel“ van de vereeniging was tot 1905 gevestigd aan de Nieuwegracht 143 te Utrecht; van 1905 tot 1910 aan de Springweg 139 bis te Utrecht; van 1910 tot 1912 aan de Catharijnesingel 29 bis te Utrecht; van 1912 tot 1913 aan de Atjehstraat 15 te Amsterdam; van 1913 tot 1918 aan de Reguliersgracht 78 te Amsterdam; van 1918 tot 1921 aan de Plantage Kerklaan 29 te Amsterdam; van 1921 tot 1926 aan de Biltstraat te Utrecht.
- 4) Zie J. A. L. de Meyere, „Twee Tafereeltjes van het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht“, *Maandblad Oud-Utrecht* 1981, 144-146 met verdere bibliografische verwijzingen.
- 5) Beide beschilderingen zijn als bruikleen van het Centraal Museum te Utrecht afgestaan aan het Gemeentemuseum te Helmond, waar ze een onderdeel vormen van de afdeling industriële schilderkunst.
- 6) De illustratie verscheen in het *Zondagsblad van Het Volk*, 8 februari 1903.
- 7) Een goede samenvatting van de spoorwegstaking in 1903 is te vinden in M. A. Asselberghs, *Daar komt de trein*, Amsterdam 1981, 70.
- 8) Opvallend is het feit dat in 1925 ook het RKWV - Roomsche Katholiek Werklieden Verbond - werd gesticht. Met deze stichting bestonden toen de grote vakcentrales: NVV, CNV en RKWV.

3. De toneelzaal van het NV-Huis te Utrecht, foto ter gelegenheid van het vijftigjarige jubileum van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel, 1936.

4. A. Hahn Sr., „Gansch het raderwerk staat stil als Uw machtige arm het wil“, krantenillustratie, 1903.

9) De muziek werd gecomponeerd door Otto de Nobel. De tekst luidt:

„1. Eens komt een klare schone dag,
Als 't volk zijn boeien breekt,
Als door de traan de blijde lach
Der vreugde krachtig breekt,
Als na de droefheid en de smart,
De vreugde woont in 't mensen hart.

2. Eens komt het klare, held're licht,
Als duist're nacht verdwijnt,
Als in de geest van 't volk de plicht
Als helle zonstraal schijnt.
Als na onwetendheid en vrees
Verstandszon aan de kimmen rees,
Dan komt het held're licht!

3. Eens komt het volle, 't schoon geluk,
Als alle baatzucht zwijgt.
Als onder armoe's zware druk
Geen mensenkind meer hijgt,
Als na verdrukking en ellend'
Het volk zijn meesters henenzendt,
Dan komt het vol geluk.“

10) Na de staking in januari 1903 volgde een tweede, die op

6 april van dat jaar werd uitgeroepen. Deze mislukte staking was voor het blad *Uijlenspiegel* aanleiding om een spotprent te publiceren, waarin Oudegeest werd afgebeeld als dominee. Het onderschrift luidt:

„De Almacht van 6 April.
Wie is het die 't heeal gebiedt?
God Oudegeest, gelijk gij ziet.
En hij zeide: daar zij staking.
Maar daar was geen staking!“

11) Zie over J. Oudegeest verder: H. J. van Braambeek, *Van lichten en schiften - Gedenboek van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel 1886-1936*, z.p. (1936), 57-78.

12) Zie in dit verband de tentoonstellingscatalogus *Le temps des Gares*, Parijs (Centre Georges Pompidou) 1978-1979.

13) Zie o.a. J. Romein, „Gedachten over de vooruitgang“ in *Carillon der Tijden*, Amsterdam 1953, 11-40.

14) Zie in dit verband o.a.: P. Alma, „De herleving van de wandbeschildering“, *Prisma der Kunsten*, dl. 2, Utrecht 1937 en idem, „Enkele gezichtspunten over de wandbeschildering“, *Bouwkundig Weekblad Architectura*, nr. 24, 1941, 201.

15) R. N. Roland Holst, *Over kunst en kunstenaars. Beschouwingen en herdenkingen*, Amsterdam 1923, 171.